

نواحی سیاسی

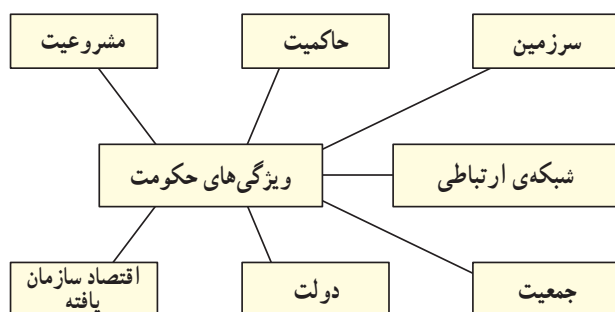
واحد‌های سیاسی و مرزها

شکل ۱- نقشه‌ی سیاسی جهان

دولت‌های خارجی.

● هر حکومت دارای نوعی دولت است. دولت‌ها می‌توانند تغییر کنند ولی همه در قالب نوعی حکومت ثابت قرار می‌گیرند. برای این که یک واحد سیاسی شخصیت بین‌المللی پیدا کند و عنوان حکومت به خود بگیرد، باید از طرف تعدادی از حکومت‌ها به رسمیت شناخته شود و در واقع، مشروعیت یابد.

شکل ۲- ویژگی‌های حکومت

به شکل ۱ توجه کنید. روی این نقشه واحد‌های سیاسی مختلفی را می‌بینید که از یک‌دیگر مستقل‌اند. هر یک از این واحد‌های سیاسی چه نام دارد؟

کشور، یک واحد سیاسی است که سرزمین مشخصی دارد و دارای جمعیت دائم و حکومت است. هر کشور می‌تواند با کشورهای دیگر روابط خارجی داشته باشد و در امور داخلی خود مستقل باشد؛ مانند ایران و هند در قاره‌ی آسیا. آیا می‌توانید دو کشور مستقل را در قاره‌ی آفریقا نام ببرید؟

هر کشور دارای نوعی حکومت است که معمولاً از طریق همه‌پرسی تعیین می‌شود و چون وابسته به سرزمین است، از نظر جغرافیایی اهمیت دارد.

به شکل ۲ توجه کنید.

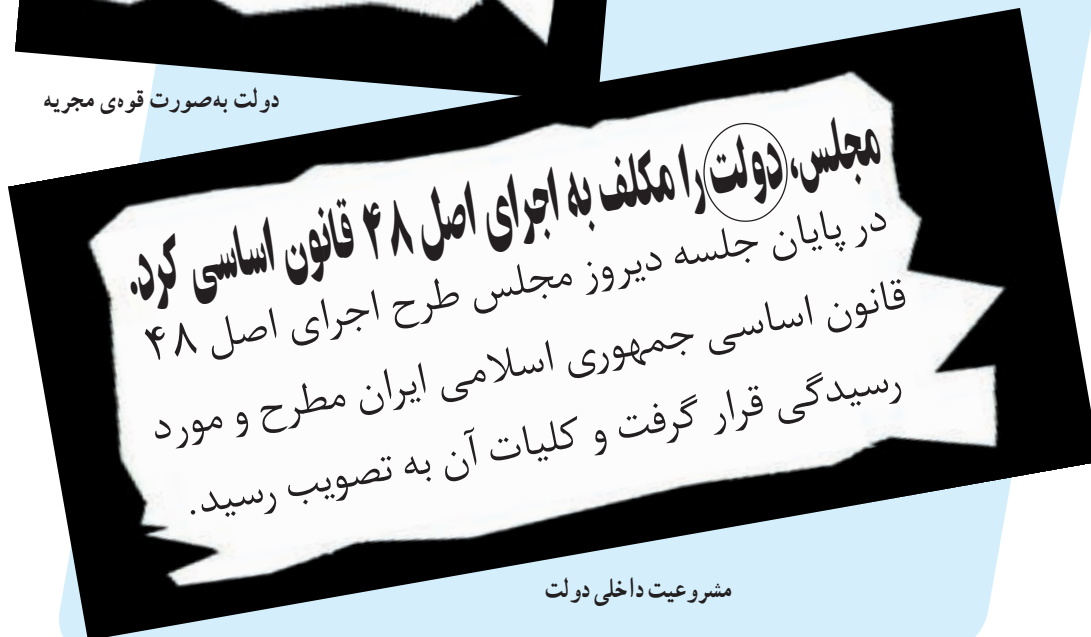
● یکی از ویژگی‌های حکومت، حاکمیت است، حاکمیت یعنی داشتن استقلال، و برکنار بودن از نظارت و دخالت

متغیر بودن دولت

دولت به صورت قودی مجریه

مشروعیت داخلی دولت

بیشتر بدانیم

سرزمینی که دارای همه‌ی ویژگی‌های حکومت باشد اما حاکمیت نداشته باشد، یک واحد سیاسی غیرمستقل محسوب می‌شود؛ مانند کشورهای مستعمره (هنگ کنگ سابق) و کشورهای تحت‌الحمایه (بحرین سابق).

در سال ۲۰۰۱ میلادی در جهان ۱۹۱ کشور مستقل وجود داشت که ۱۹۰ کشور به عضویت سازمان ملل متحد درآمده‌اند.

مرزها

شکل ۳- پرچین خانه‌ای در اروپا

شکل ۴- دیوار خانه‌ها در شهر تهران

با نگاه به نقشه‌ی سیاسی جهان، کشورهای همسایه‌ی ایران را نام ببرید. چه عاملی ایران را از کشورهای همسایه جدا می‌کند؟ چه کشورهایی طولانی‌ترین و کوتاه‌ترین خط مرزی را با کشور ما دارند؟ آیا می‌دانید خطوط مرزی چگونه پدید می‌آیند و چه ویژگی‌هایی دارند؟

مردم از روزگاران قدیم برای دفاع از جان، یا مشخص کردن حد و حدود مالکیت خود، مرزهایی ایجاد کرده‌اند؛ مانند، پرچین‌های سنگی یا چوبی دور باغ‌ها و دیوار مزارع و خانه‌ها. شاید تا به حال برای شما اتفاق افتاده باشد که برای ثبت‌نام به دبیرستانی مراجعه کرده‌اید و مدیر آن واحد آموزشی از این که نمی‌تواند شما را ثبت‌نام کند، عذرخواهی کرده است زیرا شما در محدوده‌ی آن منطقه‌ی آموزشی زندگی نمی‌کنید.

گاهی مرزها برای اداره و کنترل بهتر امور مختلف ایجاد می‌شود؛ مانند مرز مناطق آموزشی (به شکل ۶ توجه کنید)، انتظامی، شهرداری و....

آیا در شهر یا روستای محل زندگی شما چنین محدوده‌هایی برای انجام امور مختلف وجود دارد؟ آیا مرز این مناطق در واقعیت و روی زمین نیز قابل مشاهده است؟

● مهم‌ترین مرزی که دو قلمرو یا سرزمین را از هم جدا می‌کند، مرز بین دو کشور است.

شکل ۵- قسمتی از محدوده‌ی دو منطقه‌ی آموزشی در شهر تهران

به خطوطی که حاکمیت ارضی و قانونی هر کشور را معین و آن را از همسایگان خود مشخص

و جدا می‌کند، مرز می‌گویند.

شکل ۶- مرز قابل مشاهده

● مرزها از نظر قابلیت مشاهده، دوام، اهمیت و شدت مراقبت و دقت در علامت‌گذاری محل آن‌ها، با هم تفاوت دارند.

ویژگی‌های مرزها

محدوده‌ی حاکمیت هر کشوری تا مرزهای آن گسترش دارد. هر کشور در محدوده‌ی سرزمین خود قوانینی وضع می‌کند. نحوه‌ی دفاع خود را مشخص می‌سازد و سایر امور دولتی را به مرحله‌ی اجرا می‌گذارد. حدود مرزی کشورها نه تنها سطح زمین و آب‌ها بلکه فضای زیر و بالای زمین را نیز شامل می‌شود.

جدول ۷- برخی از ویژگی‌های مرزها

قابلیت مشاهده	بعضی از مرزها مشخص و قابل مشاهده‌اند. (مانند مرز باغ یا مزرعه)	بعضی مرزها قابل مشاهده نیستند. (مانند مرز محله‌های یک شهر یا مرز بین استان‌ها)
دوام	بعضی مرزها با نیت دائمی بودن کشیده می‌شوند و دوام زیادی دارند. (مانند مرز ایران و ترکیه)	بعضی مرزها دائمی نبوده و دوام محدودی دارند. (مانند محدوده‌ی ترافیک شهر تهران که دوام آن ساعات معینی از روز است.)
اهمیت	بعضی از مرزها اهمیت زیادی دارند و به شدت از آن‌ها محافظت می‌شود. (مانند مرز بین هند و پاکستان)	بعضی از مرزها اهمیت زیادی ندارند. (مانند مرزهای استان‌های داخلی یک کشور، مرز میان اسکاتلند و انگلستان)
دقت	بعضی از مرزها به قدری اهمیت دارند که آن‌ها را روی زمین علامت‌گذاری می‌کنند و مراقب‌اند که خطوط آن‌ها جابه‌جا نشود. (مانند مرز ایران و عراق)	بعضی از مرزها احتیاج به مراقبت دقیق در محل ندارند. (مانند مرز عربستان سعودی و عراق که در قلب بیابان واقع است.)

شکل ۹- ساخت دیوار مرزی عاملی برای جلوگیری از مهاجرت غیر قانونی به ایالات متحده آمریکا

شکل ۸- عصبانیت معترضین مکزیکی از ساخت دیوار مرزی

شکل ۱۰- مرز بین ایالت‌ها و شهرها

فعالیت ۱

۱- واحدهای سیاسی را به ترتیب از بزرگ به کوچک مرتب کنید.

کشور	شهرستان	استان	سازمان‌های بین‌المللی
۴-	۳-	۲-	۱-

۲- مرز را تعریف کنید.

۳- مورد صحیح را با علامت ✓ پر کنید.

مرز با اهمیت	← الف - مرز استان‌های تهران و سمنان	☐	ب - مرز ترکیه و عراق	☐
مرز بادوام	← الف - مرز اسپانیا و فرانسه	☐	ب - مرز خیابان و پیاده‌رو	☐
مرز قابل مشاهده	← الف - مرز منطقه‌ی ۱ و ۲ آموزش و پرورش	☐	ب - دیوار خانه‌های روستایی	☐
مرز دقیق	← الف - مرز ایران و عراق	☐	ب - مرز کویت و عربستان سعودی	☐

انواع مرزها

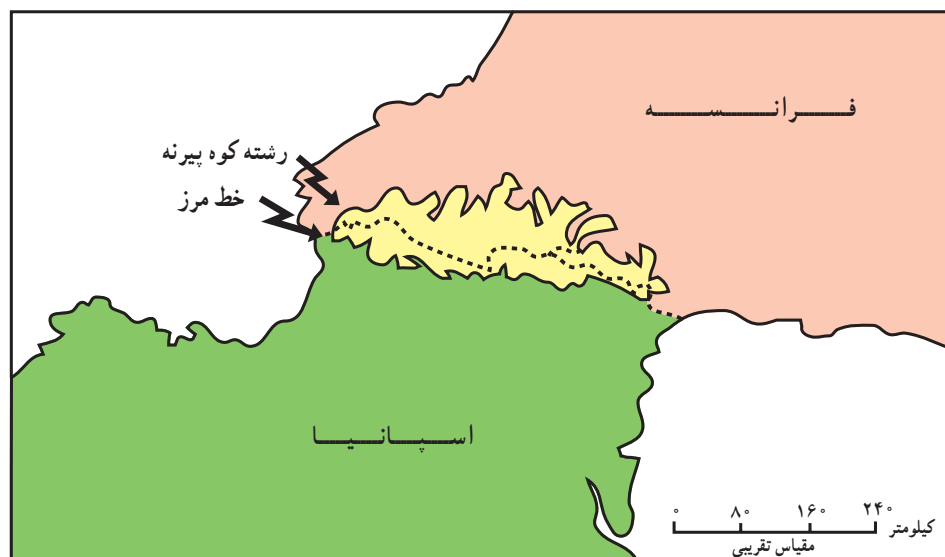
طبیعی به طور نسبی دائمی هستند و در کوتاه مدت چندان تغییر نمی کنند. مهمترین مرزهای طبیعی عبارتند از :

الف — کوه ها: این مرزها در امتداد رشته کوه هایی نظیر آلپ، هیمالیا، آند که ارتفاع آن ها زیاد است و معمولاً غیر قابل عبورند، مشخص شده اند. کوه های یاد شده از نظر نظامی اهمیت دارند و مرزهای دائمی مناسبی به حساب می آیند. در تعیین خط مرزی دقیق میان دو کشور می توان از خط الرأس کوه ها استفاده کرد. خط الرأس خطی است که از متصل کردن نوک بلندترین نقاط کوهستانی به یک دیگر به وجود می آید؛ مانند رشته کوه پیرنه میان فرانسه و اسپانیا (شکل ۱۱) و کوه های آرارات در مرز ایران و ترکیه.

همان طور که گفتیم، مهم ترین مرز، مرز میان کشورهاست. به مرز بین دو کشور مرز بین المللی می گویند. به طور کلی، مرزهای بین المللی به دو دسته تقسیم می شوند: مرزهای طبیعی و مرزهای غیر طبیعی.

● مرزهای طبیعی

رود، کوه، بیابان، باتلاق و کویر همه عوارض طبیعی هستند. مرز بعضی از کشورها با استفاده از این عوارض طبیعی مشخص می شود. این پدیده های طبیعی که بیش از همه به عنوان مرز مورد استفاده قرار می گیرند، مرزهای طبیعی را تشکیل می دهند. همه ی مرزها قراردادی اند و با تصمیم انسان تعیین می شوند. مرزهای

شکل ۱۱ — کوه پیرنه حدفاصل فرانسه و اسپانیا

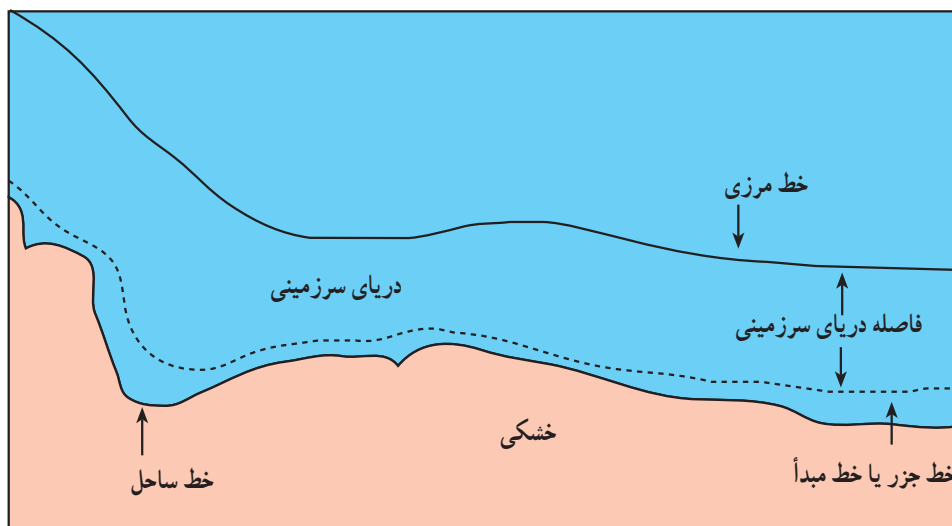
توپ جنگی بر آب های ساحلی خود حق حاکمیت دارد و تحت این ضابطه امکان دفاع از خاک خود را فراهم می نماید. این حاکمیت بر نوار باریکی از دریای مجاور کشور مورد نظر اعمال می شود که جزء آن کشور محسوب شده و دریای سرزمینی نامیده می شود. (عرض دریای سرزمینی بین ۵ تا ۲۲ کیلومتر از پایین ترین حد جزر در نظر گرفته می شود).

زمانی که یک رود مرز بین دو کشور است، از خط منصف برای تعیین مرز استفاده می کنند. خط منصف خطی است مرزی که از وسط رودخانه می گذرد و فاصله مرز از هر دو ساحل به یک اندازه است. ممکن است خط مرزی عمیق ترین نقاط بستر

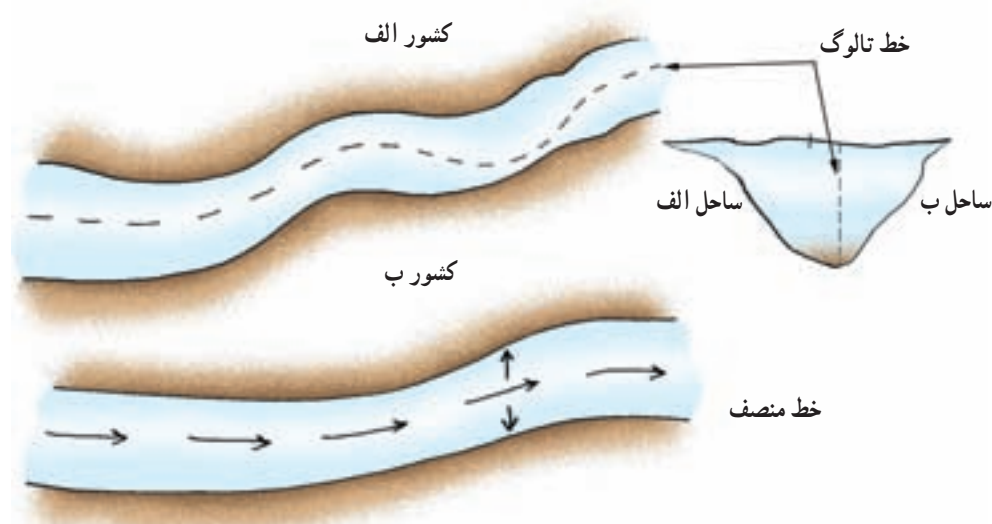
ب — آب ها: بعضی از دریاها، دریاچه ها، رودخانه ها و کانال های آبی که میان دو یا چند کشور قرار دارند، مرز بین آن ها محسوب می شوند. همه ی کشورها مرز آبی ندارند. آیا می توانید با توجه به نقشه ی سیاسی جهان چند کشور محصور در خشکی را نام ببرید؟

اقیانوس ها و دریاهای آزاد به هیچ دولت یا نیروی خاصی تعلق ندارند و همه ی دولت ها می توانند به طور مساوی در آن ها کشتیرانی کنند و از منابع حیاتی و معدنی آن ها بهره ببرند.

اگرچه دریاها متعلق به همه ی مردم دنیا است، اما هر کشوری که در مجاورت آب های آزاد قرار بگیرد به اندازه بُرد یک گلوله

شکل ۱۲- دریای سرزمینی

شکل ۱۳- تعیین خط مرزی رود به صورت تالوگ و خط منصف

مرز بین کانادا و ایالات متحده آمریکا روی مدار ۴۹ درجه‌ی عرض شمالی.

الف - مرزهای تحمیلی

همان‌طور که در فصل اول خواندید، بسیاری از مرزهای سیاسی با حدود نواحی فرهنگی (قومی، زبانی، مذهبی و...) تطبیق نمی‌کند. این مرزها افراد یک ملت یا گروه نژادی - زبانی را از هم جدا می‌سازد و باعث می‌شود بخشی از یک قوم در یک کشور و بخش دیگر آن در کشورهای همسایه قرار گیرد. به این‌گونه مرزها که بدون توجه به سیمای فرهنگی و قومی ناحیه و تنها بنابر سیاست‌های بین‌المللی به وجود آمده‌اند؛ مرزهای تحمیلی

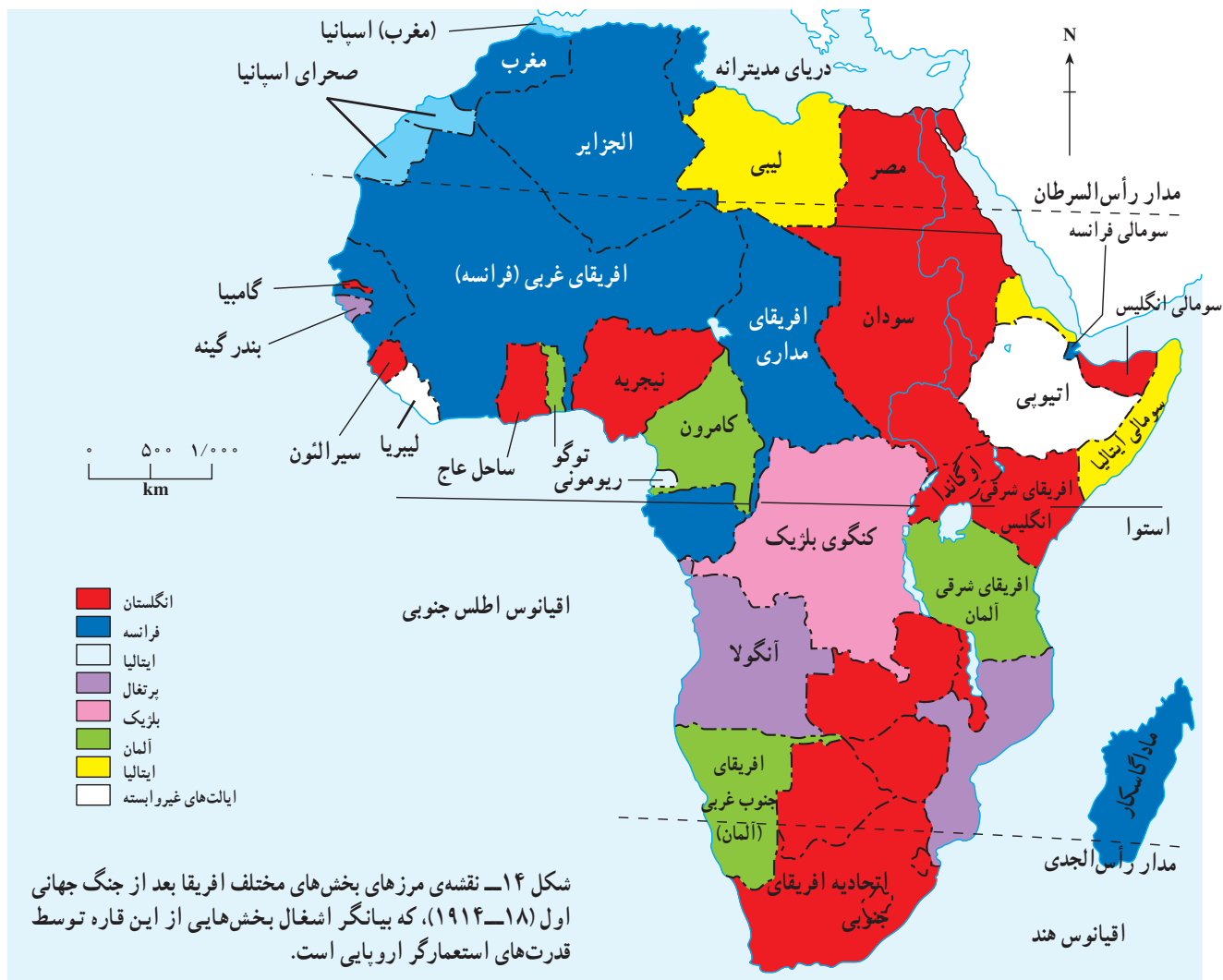
رود را به هم متصل کند که به آن تالوگ می‌گویند تالوگ درواقع بهترین خط مرزی است چون هر دو کشور حق کشتیرانی در دو طرف آن را دارند (شکل ۱۳).

بدیهی است هیچ کشوری بدون اجازه‌ی مسئولان مرزی نمی‌تواند به حریم آبی کشور دیگر وارد شود.

● مرزهای غیرطبیعی

امروزه برای تعیین مرزهای بین‌المللی در جاهایی که عوارض طبیعی، وجود ندارد از خطوط نصف‌النهار، مدار یا خطوط مستقیم استفاده می‌شود که دارای شکل تقریباً منظمی هستند و به همین دلیل مرزهای هندسی نامیده می‌شوند. مانند

مانند مرز میان کانادا و آلاسکا.

ج - مرزهای تطبیقی

نوعی دیگر از مرزها، مرزهایی هستند که بعد از استقرار اجتماعات انسانی و منطبق با الگوهای فرهنگی و قومی تعیین شده‌اند که به آن‌ها مرزهای تطبیقی می‌گویند؛ مانند مرز میان هند و پاکستان.

● مرزهای هوایی

هر کشور در مورد هوای فراز سرزمین خود نیز ادعای حاکمیت دارد. در واقع، مرزها تنها روی زمین کشیده نمی‌شوند بلکه مانند یک دیوار فرضی دور تا دور سرزمین‌ها را احاطه می‌کنند. به این مرزها، مرزهای هوایی می‌گویند. خلبانان در هنگام عبور از مرز هر کشور باید ورود خود را به فضای آن کشور به مسئولان اطلاع دهند.

می‌گویند. این گونه مرزها معمولاً زمینه‌های تنش و ناآرامی را فراهم می‌کنند؛ مانند مرز میان ایرلند شمالی و جنوبی و یا مرز اکثر کشورهای آفریقایی که به وسیله قدرت‌های استعمارگر و بدون توجه به زبان، مذهب و وابستگی‌های قبیله‌ای ایجاد شده است. به نقشه‌ی ۱۴ توجه کنید و این نقشه را با نقشه‌ی آفریقایی امروز مقایسه کنید. آیا مرز کنونی اکثر کشورهای آفریقایی با قلمروهای استعمارگران منطبق است؟ کدام کشورها؟

ب - مرزهای پیشتاز

بعضی از مرزها در نواحی خالی از سکنه و قبل از استقرار اجتماعات انسانی ترسیم شده‌اند و مردمی که به تدریج در کنار این گونه مرزها سکونت یافته‌اند، توانسته‌اند زندگی خود را با مرز تطبیق دهند و امروزه با مشکل مواجه نیستند. به این گونه مرزها، مرزهای پیشتاز (پیشین یا قبل از سکونت) گفته می‌شود؛

مرزهای تنش را

اختلافات مرزی انواع گوناگونی دارند :

- ۱- اختلافات مکانی که ناشی از مشخص نکردن مکان دقیق مرز است و در نتیجه‌ی تفسیرهای گوناگون از اسناد قانونی یا تغییر مکان عوارض طبیعی مانند رود به وجود می آید.
- ۲- اختلافات عملکردی که در نتیجه‌ی تأییراتی که مرز بر حرکت مردم و کالاها می گذارد مشکلات ناشی از بهره برداری از زمین و مدیریت بروز می کند ؛ مانند سرزمین اردن و فلسطین اشغالی.
- ۳- اختلافات ناشی از بهره برداری منابع در دو سوی مرز، مثل اختلاف بین ترکیه، سوریه و عراق بر سر بهره برداری از آب رودخانه‌ی فرات.

فعالیت ۴

- ۱- کدام مرز طبیعی قاره‌ی آسیا را از اروپا جدا می کند؟
- ۲- روی نقشه به کشورهای اسپانیا و فرانسه نگاه کنید. کدام کوه مرز بین این دو کشور است؟ دو ویژگی مهم این مرز را بنویسید.
- ۳- با توجه به نقشه‌ی طبیعی ایران بگوئید کدام رودخانه بخشی از خط مرزی کشورهای ایران و عراق است؟ این مرز چگونه تعیین شده است؟
- ۴- در شرق کشور ما، کدام رودخانه بخشی از خط مرزی را تشکیل می دهد؟
- ۵- در کدام یک از مرزهای زیر حداقل کشمکش و اختلاف سیاسی مشاهده می شود؟ چرا؟
(تطبیقی) (پشتاز) (تحمیلی) (مرز دریایی)

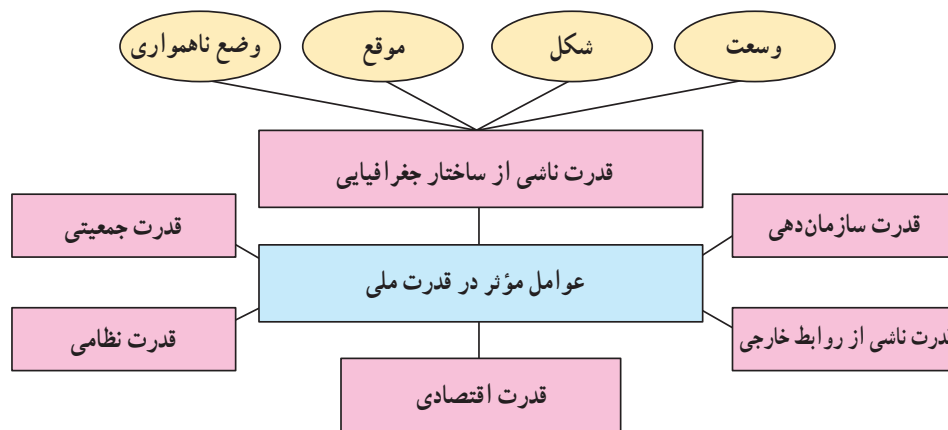
* تحقیق کنید

درباره‌ی یکی از اختلافات مرزی بین کشورها در سال‌های اخیر به دلخواه تحقیق کنید.

قدرت ملی و تحولات سیاسی بیست سال اخیر

بازتاب قدرت حکومت‌ها را در دو مورد می‌توان جست‌وجو کرد :

- ۱- حاکمیت ملی (توانایی حکومت‌ها برای رسیدن به نتایج مطلوب در امور داخلی).
  - ۲- سیاست خارجی (روابط خارجی با سایر کشورها).
- به شکل ۱ توجه کنید. کدام عوامل در ایجاد قدرت کشورها مؤثرند؟

شکل ۱- عوامل مؤثر در قدرت ملی

* وسعت

از میان عوامل ذکر شده، عوامل مربوط به قدرت ناشی از ساختار جغرافیایی - یعنی وسعت، شکل، موقع و ناهمواری - را بررسی می‌کنیم. با توجه به نقشه‌ی سیاسی جهان، کشورهای چین و مصر و کوبا را از نظر وسعت با هم مقایسه کنید. از این مقایسه چه نتیجه‌ای می‌گیرید؟

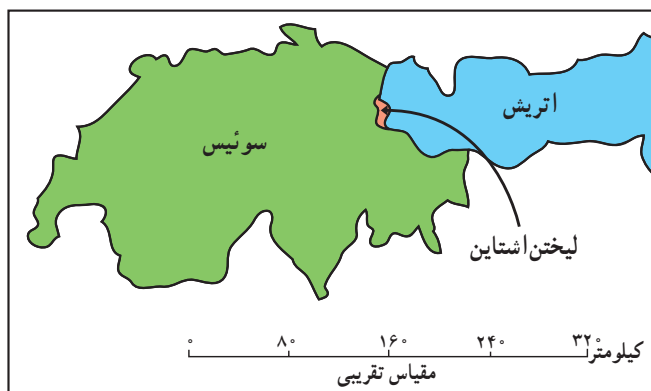
نواحی سیاسی جهان از نظر وسعت با یک‌دیگر تفاوت دارند. این تفاوت گاه بسیار چشم‌گیر است؛ مثلاً در همسایگی برزیل که یکی از کشورهای وسیع جهان به‌شمار می‌آید، کشور گویان قرار دارد که در مقایسه با برزیل بسیار کوچک است.

در مقابل، در اروپا کشورهای کوچکی وجود دارند که گویان در مقایسه با آن‌ها یک واحد سیاسی بزرگ به‌نظر می‌آید؛ مانند لیختن‌اشتاین و سن مارینو.

شکل ۲ - نقشه‌ی آمریکای جنوبی

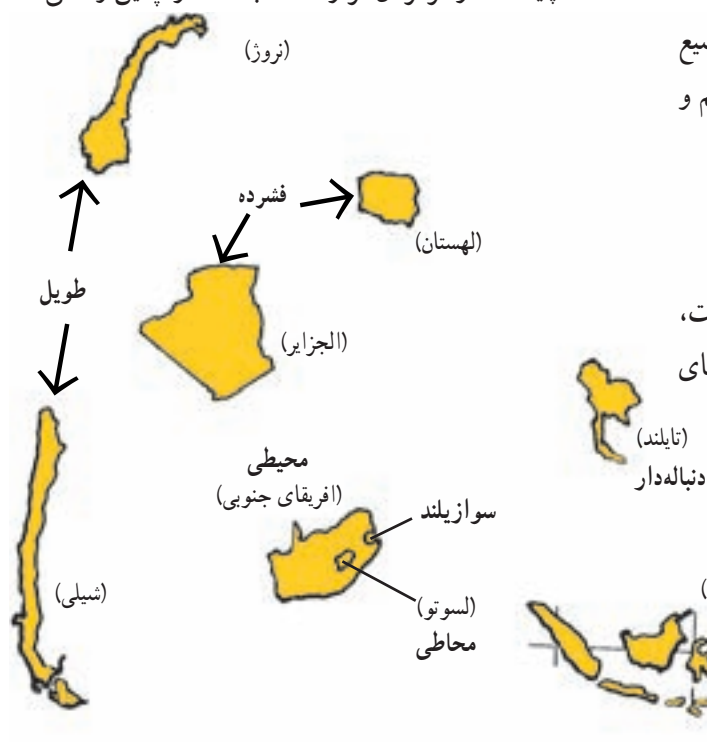
شکل ۴- موقع نسبی لیختن اشتاین

شکل ۳- موقع نسبی کشور سن مارینو

- ۱- کشورهای جمع و جور (فشرده) که شکل آن‌ها شبیه به مربع یا دایره است.
- ۲- کشورهای طویل که طول آن‌ها حداقل شش برابر عرض متوسط آن‌هاست.
- ۳- کشورهای دنباله‌دار که یک بخش آن‌ها به صورت شبه جزیره یا دالان از بخش اصلی سرزمین جداست.
- ۴- کشورهای چند تکه یا پاره پاره مانند کشور اندونزی یا کشور ژاپن.
- ۵- کشورهای محاطی که یک کشور درون کشور دیگر محصور شده است.

به طور کلی، بهترین شکل برای یک کشور، شکل فشرده است که پایتخت در مرکز آن قرار داشته باشد. در چنین وضعی،

معمولاً وسعت سرزمین را عامل مهمی در قدرت ملی به حساب می‌آورند؛ به طوری که دو حکومت که از کلیه جهات با هم یکسان‌اند، حکومتی که سرزمین وسیع‌تری را در اختیار دارد، قدرتمندتر است؛ زیرا:

- ۱- آب و هوایی متنوع، پوشش گیاهی بیش‌تر و منابع زیرزمینی فراوان‌تری دارد.
- ۲- در کشورهای وسیع جمعیت زیادتری می‌توانند سکونت داشته باشند و امکان استفاده از منابع طبیعی بیش‌تر فراهم می‌شود.
- ۳- زمینه‌ی بهتری برای مقاومت در مقابل حملات دشمن وجود دارد.

وسعت زیاد اگر با جنبه‌های دیگر قدرت همراه باشد، عامل مهمی در قدرت ملی به حساب می‌آید. بد نیست بدانید که اداره‌ی امور داخلی کشورهای وسیع کاری دشوار و مستلزم وجود انواع شبکه‌های ارتباطی منظم و مدیریت پیشرفته است.

* شکل سرزمین

دیگر عامل مؤثر در قدرت ملی، شکل یک کشور است، به شکل ۵ توجه کنید. کشورها را از نظر شکل به صورت‌های روبه‌رو طبقه‌بندی کرده‌اند:

شکل ۵- اشکال مختلف کشورهای دنیا
پاره پاره (اندونزی)

و موقع نسبی (محل قرارگیری آن کشور نسبت به سایر کشورها، دریاها، منابع اقتصادی، کانال‌ها و آبراهه‌ها و...) است؛ مثلاً کشورهای کانادا و روسیه با وجود وسعت زیاد، به دلیل موقع ریاضی یعنی قرار گرفتن در عرض‌های جغرافیایی بالا، توان کمی برای کشاورزی دارند.

کشورهایی که به دلیل موقع نسبی، امکان دسترسی به حریم اقیانوس‌ها را ندارند و به وسیله‌ی سایر کشورها محاصره شده‌اند، در یک وضع نامساعد جغرافیایی قرار گرفته‌اند؛ زیرا امکان تجارت دریایی بین‌المللی و استفاده از منابع آب‌های ساحلی را ندارند.

* ناهمواری

ناهمواری‌ها نیز در قدرت ملی یک کشور نقش مؤثری دارند. برای مثال، وضع ناهمواری‌ها یعنی رشته کوه‌ها، بیابان‌ها و باتلاق‌ها می‌تواند مانعی جدی در راه توسعه‌ی شبکه‌های ارتباطی باشد. ناهمواری‌ها هم‌چنین می‌توانند بر توزیع جمعیت اثر بگذارند و باعث پراکندگی جمعیت شوند. رساندن خدمات و تجهیزات به یک جمعیت متفرق و پراکنده مشکل‌تر از جمعیت متمرکز است.

در کم‌ترین زمان می‌توان از مرکز کشور به تمام نقاط اطراف دسترسی پیدا کرد. چنین کشوری کم‌ترین (کوتاه‌ترین) مرزهای قابل دفاع را دارد که مزیتی برای آن محسوب می‌شود. هم‌چنین احداث جاده و خطوط آهن در چنین کشوری با صرف کم‌ترین هزینه امکان‌پذیر است. البته شکل دایره‌ای کامل معمولاً غیرممکن است.

کشورهای دنباله‌دار دارای یک یا دو زائیده‌ی گسترش یافته‌اند. این دنباله ممکن است به صورت یک شبه جزیره باشد؛ مثل تایلند. و یا به صورت یک زائیده یا دالان، دارای اهمیت اقتصادی یا استراتژیک باشد مانند افغانستان.

در کشورهای طویل و چندقدر، نظارت حکومت بر همه‌ی قسمت‌های کشور و هم‌چنین ایجاد خطوط ارتباطی با مشکلاتی مواجه می‌شود.

برخی از کشورها خاک کشور دیگر را به طور کامل احاطه می‌کنند اما در اداره‌ی امور حکومتی آن دخالتی ندارند (محیطی)؛ مانند کشور افریقای جنوبی که کشور کوچک لسوتو را احاطه کرده است.

* موقع جغرافیایی

هر کشور شامل موقع ریاضی (طول و عرض جغرافیایی)

فعالیت ۱

- ۱- قدرت یک حکومت به چه عواملی بستگی دارد؟
- ۲- با توجه به نقشه‌ی جهان‌نما، شکل هر یک از کشورهای زیر را معین کنید.
اوروگوئه ( ) میانمار (برمه) ( ) فیلیپین ( )
زیمبابوه ( ) ویتنام ( ) ایتالیا ( )
- ۳- سه کشور محصور در خشکی را در هر یک از قاره‌های آسیا، آفریقا و آمریکای جنوبی نام ببرید.
- ۴- کشورهای طویل و پاره‌پاره برای اداره‌ی امور خود با چه مشکلاتی مواجه می‌شوند؟

* کارگروهی

- ۵- یکی از عواملی که موجب انسجام و پیوستگی یک کشور می‌شود، تقویت حس استقلال ملی است. برای این منظور از مشخصه‌های فرهنگی نظیر سرود ملی، پرچم، اعیاد یا مراسم مذهبی خاص، تعطیلات و... استفاده می‌شود. آن دسته از مشخصه‌های فرهنگی را که باعث ثبات هویت و انسجام بیش‌تر مردم کشور ما می‌شوند، گردآوری کنید. آن‌ها را روی مقوایی بچسبانید و به دیوار کلاس نصب کنید.

تحولات سیاسی جدید

در دو دهه‌ی اخیر، تحولات عمیق سیاسی در جهان رخ داده است. بعضی از این تحولات، بر مناطق وسیعی اثر گذاشته و چهره و چشم‌اندازهای جغرافیایی آن را تغییر داده‌اند. یکی از مهم‌ترین این تغییرات افزایش واحدهای سیاسی جدید است.

● واحدهای سیاسی جدید

ابتدا به شکل‌های ۶ و ۷ با دقت نگاه کنید و سپس آن‌ها را با شکل‌های ۸ و ۹ مقایسه نمایید. نقشه‌ی سیاسی این بخش‌های جهان در بیست سال گذشته چه تفاوتی پیدا کرده است؟ همان‌طور که مشاهده می‌کنید، برخی از رویدادهای سیاسی دهه‌های اخیر در نقشه‌ها نیز

شکل ۶ — نقشه‌ی اروپای قدیم

منعکس شده است.

● یکی از تغییرات بسیار مهم، فروپاشی سوسیالیسم در کشور شوروی و تجزیه‌ی آن به جمهوری‌های مستقل است. آیا می‌توانید تعدادی از این جمهوری‌ها را نام ببرید؟ کدام یک از آن‌ها با ایران همسایه‌اند؟

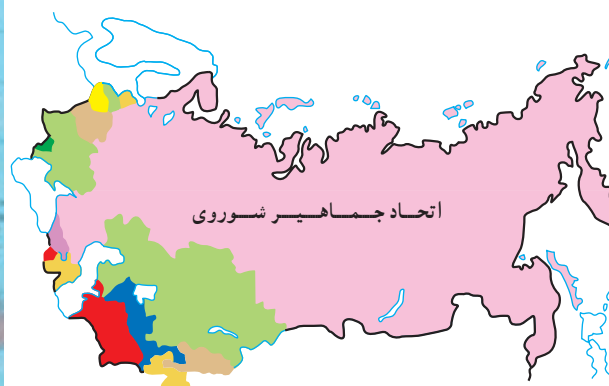
● اتحاد شوروی سابق از انقلاب اکتبر سال ۱۹۱۷ تا سال ۱۹۹۱ یک کشور واحد بود که مردم آن تحت نظام سوسیالیستی زندگی می‌کردند. بعد از جنگ جهانی دوم، کشورهای اروپایی و ایالات متحده‌ی آمریکا (اقتصاد آزاد) و کشورهای اروپای شرقی و شوروی (اقتصاد سوسیالیستی) سال‌ها به رقابت‌های سیاسی،

شکل ۸ — نقشه‌ی اروپای جدید

شکل ۹ — جمهوری‌های استقلال‌یافته‌ی شوروی سابق

شکل ۷ — کشور اتحاد جماهیر شوروی قبل از فروپاشی

به وجود آورد. پس از تجزیه ی یوگسلاوی و پیدایش شش جمهوری مستقل از آن، در بوسنی و هرزگوین که ترکیبی از اقوام و ادیان مختلف است، جنگ های خونین و شورش های داخلی بین کروات ها، صرب ها و مسلمانان رخ داد.

به عکس، در برخی از مناطق، اتحاد واحدهای سیاسی موجب تغییرات مرزی شده است؛ برای مثال، آلمان غربی و شرقی که پس از جنگ جهانی دوم به وسیله ی دیوار برلین از یکدیگر جدا شده بودند و دو نوع حکومت و اقتصاد مختلف داشتند، به هم پیوستند و آلمان واحد را به وجود آوردند.

● مثال دیگر، به وجود آمدن اروپای متحد است. با این که قاره ی اروپا از کشورهای مختلف تشکیل شده است اما مرزهای بین این کشورها به تدریج اهمیت خود را از دست می دهند. در سال ۱۹۹۲ رهبران کشورهای اروپایی در جلسه ای در کشور هلند با تشکیل اروپای واحد موافقت کردند. دوازده کشور

اقتصادی، تکنولوژیکی، فرهنگی و تسلیحاتی پرداختند که این دوره به جنگ سرد معروف است که با فروپاشی و تجزیه ی اتحاد شوروی پایان یافت. جمهوری های شوروی سابق که هر یک دارای ویژگی های قومی و مذهبی خاصی است، به استقلال دست یافته اند.

● یک تغییر دیگر تجزیه ی دولت فدرال یوگسلاوی به شش کشور است. به نقشه نگاه کنید و این کشورها را نام ببرید. در سرزمین هایی که چنین تجزیه هایی رخ داده است، در واقع به دلیل تفاوت های قومی، فرهنگی و زبانی، اتحاد و یکپارچگی دوام نیاورده و سرانجام، یک واحد سیاسی بزرگ به واحدهای سیاسی کوچک تر تبدیل شده است. تشکیل واحدهای سیاسی جدید و تغییرات مرزی، ناآرامی ها و بحران هایی را در بسیاری از نواحی به وجود آورده است؛ برای مثال، شورش های قومی چچن و اینگوش برای استقلال از روسیه که به تجزیه ی دو جمهوری منجر شد، ناآرامی های بسیاری

بیش تر بدانیم

بازی اعداد درباره ی یوگسلاوی:

- ۶- جمهوری دارد: صربستان، کرواسی، بوسنی و هرزگوین، اسلوونی، مونته نگرو، مقدونیه.
- ۵- قوم (ملیت) دارد: صرب ها، کروات ها، بوسنیایی ها، اسلوونی ها و مقدونی ها.
- ۴- زبان مختلف دارد: صربو کروات، مقدونی، اسلوونی، آلبانیایی.
- ۳- مذهب دارد: ارتدوکس شرقی، کاتولیک رومی، اسلام.
- ۲- خط دارد: سربلیک و لاتین.
- ۱- واحد پول دارد: دینار

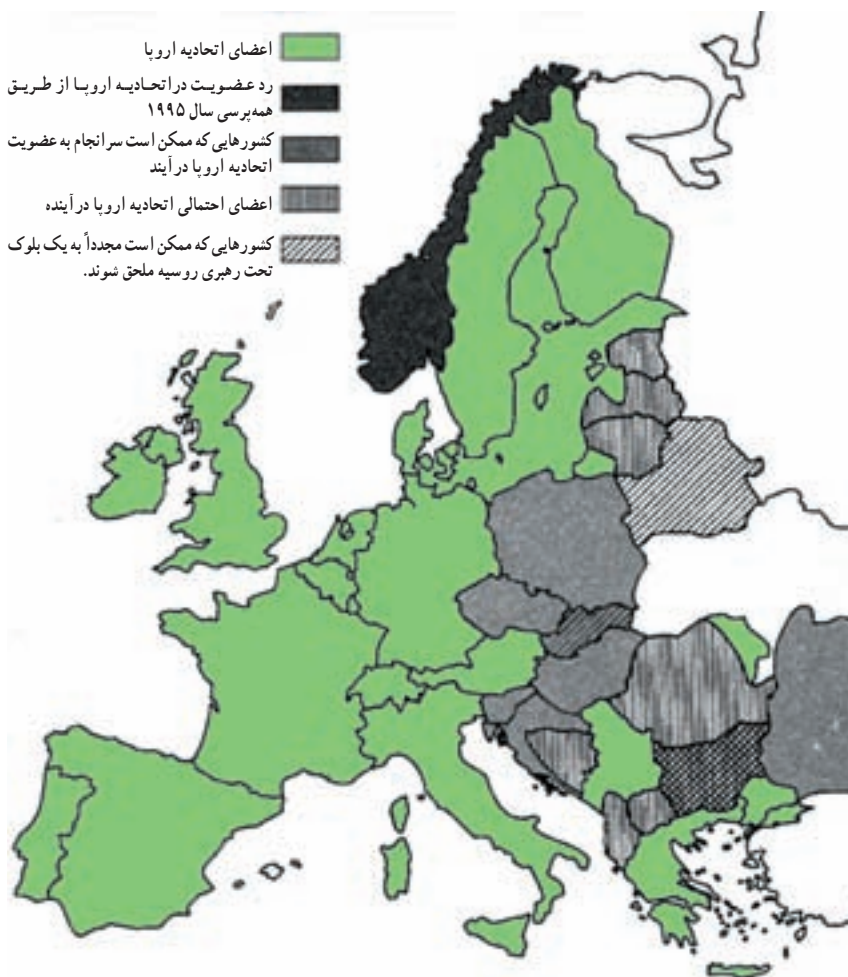
شکل ۱۰- نقشه ی تغییرات مرزی یوگسلاوی

شکل ۱۱ — مرز بین کره شمالی و جنوبی، این دو واحد سیاسی قبل از جنگ جهانی دوم کشوری واحد بودند

اروپایی، اتحادیه‌ی اروپا (EU) را به وجود آورده‌اند. افراد ساکن در کشورهای اروپایی برای رفت و آمد به کشورهای یک‌دیگر به ویزا نیازی ندارند و مسافرت بین این کشورها آسان‌تر و ارزان‌تر شده است. هر فرد اروپایی می‌تواند آزادانه به کار، سکونت، سرمایه‌گذاری، احداث کارخانه و... در کشورهای عضو EU بپردازد. این کشورها برای نزدیکی و همکاری بیش‌تر با یک‌دیگر، حتی واحد پول مشترک (یورو) را به وجود آورده‌اند.

● برخی دیگر از تغییرات مهم سیاسی که در داخل کشورها صورت گرفته است، روی نقشه‌ها مشاهده نمی‌شود؛ برای مثال، می‌توان به روی کار آمدن نظام جمهوری اسلامی در ایران از بهمن ۱۳۵۷ و کم‌رنگ شدن مسئله‌ی آپارتاید در آفریقای جنوبی اشاره کرد.

شکل ۱۲ — گرایش‌های سیاسی و اقتصادی در قاره‌ی اروپا

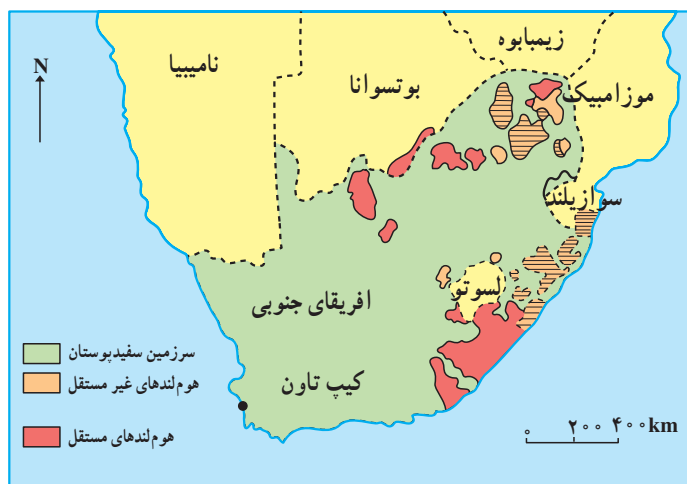
آپارتاید

مشکل اصلی ما شرایطی است که در آن رشد و نمو و فکر کرده‌ایم. سطح آموزش، برای ما سیاهان بسیار پایین است و سیستم آموزش و پرورش ما به دو بخش تقسیم شده است: سیستم بانثو که کم‌ترین امکانات را برای سیاهان فراهم می‌کند و بدترین شرایط و ضعیف‌ترین امکانات تحصیل را دارد و سیستم سفیدپوست با کتاب‌خانه‌ها و تجهیزات و آزمایشگاه‌ها و تأمین شغل در آینده؛ این وقایع امروز ما را متأثر می‌کند اما ما مطمئنیم که در آینده وضع چنین نخواهد بود.

آپارتاید به معنای دقیق کلمه یعنی از هم جدا بودن و منظور از سیاست آپارتاید، جدا کردن نژادها و جلوگیری از برخورد بین سفیدپوستان و غیرسفیدپوستان است. از سال ۱۹۴۸ در کشور آفریقای جنوبی، قوانین و مقررات زیادی برای تحکیم موقعیت سفیدپوستان و محروم کردن سیاهان از حقوق اساسی خود وضع شد.

براساس سیاست آپارتاید، مردم این کشور به چهار گروه نژادی شامل سیاه‌پوستان، سفیدپوستان، دورگه‌ها و آسیایی‌ها تقسیم می‌شدند. این چهار گروه از نظر محل سکونت، بیمارستان، مدارس و بسیاری از اماکن دیگر از هم جدا بودند. سیاهان حق نداشتند در مناطق سفیدپوست‌نشین زمین داشته باشند یا به فعالیت اقتصادی بپردازند. در طول دهه‌ها سال، مزایا و خدمات اجتماعی چون سینماها، پارک‌ها، کتاب‌خانه‌ها، استخرها، سواحل دریا و حتی گورستان‌ها تحت مقررات آپارتاید بود و تا سال ۱۹۸۵ حتی ازدواج سیاه و سفید ممنوع بود. به دلیل این شرایط سخت و مقررات وحشتناک، میلیون‌ها سیاه‌پوست ناچار شدند از مناطق سفیدپوست‌نشین به مناطق خشک و بی‌آب و علف و فقیری به نام «هوم‌لند»^۱ که به وسیله‌ی دولت‌های سیاه‌پوست اداره می‌شد، کوچ کنند. هدف اصلی دولت سفیدپوست از ایجاد این مناطق، متمرکز کردن سیاهان در یک محدوده‌ی مشخص جهت کنترل شورش‌های آنان علیه سفیدپوستان بود. ۷۰ درصد درآمد ملی کشور به سفیدپوستان اختصاص داشت که تنها ۲۰ درصد از کل جمعیت را تشکیل می‌دادند.

شکل ۱۳- هوم‌لندهای آفریقای جنوبی

شکل ۱۴- خانه‌های سیاه‌پوستان در سواتو

شکل ۱۵- نلسون ماندلا از برترین چهره‌های قرن بیستم است که درس فداکاری، صبر، استقامت به همه‌ی انسان‌ها داده است. وی در سال ۱۹۶۲ به دلیل مبارزه برعلیه آپارتاید دستگیر شد و ۲۸ سال در زندان به سر برد. وی در زمان ریاست جمهوری دکلرک از زندان آزاد شد.

شکل ۱۶- کیپ‌تاون

سال‌ها از طرف سازمان ملل و مجامع جهانی تحریم و محکوم شد و به همین دلیل، از صحنه‌ی روابط بین‌المللی دور ماند. سرانجام با مبارزات سیاه‌پوستان و فشارها و تحولات جهانی، اصلاحاتی در جهت محو آپارتاید در این کشور آغاز شد. سرانجام، در سال ۱۹۹۴ با برگزاری اولین انتخابات غیرنژادی در افریقای جنوبی، پس از سه قرن حاکمیت سفیدپوستان بر این کشور، یک حکومت مردمی روی کار آمد و سازمان ملل به تحریم خود علیه این کشور پایان داد.

سیاه‌پوستان طی ده‌ها سال به مبارزه علیه سیاست آپارتاید پرداختند. اولین بار در سال ۱۹۶۰ عده‌ی زیادی از تظاهرکنندگان در شهر کوچک شارپویل^۱ در مقابل قرارگاه پلیس گرد آمدند که تعداد زیادی کشته و زخمی شدند. پس از آن نیز جنبش اعتراضی سیاه‌پوستان با تشکیل یک شورای ملی هم‌چنان ادامه یافت. این شورا در سال ۱۹۶۱ حقوق‌دان سیاه‌پوست و جوانی به نام نلسون ماندلا را به رهبری برگزید. کشور افریقای جنوبی به دلیل سیاست‌های تبعیض‌نژادی،

جهانی شدن؛ تمدن ساز یا مخرب؟

جهانی شدن

شاید این روزها اصطلاح جهانی شدن را از رسانه‌های گروهی شنیده باشید. برخی از افراد فرایند جهانی شدن را محکوم می‌کنند و معتقدند که باید در مقابل این پدیده ایستاد. و گروهی نیز موافق جهانی شدن هستند. اما به راستی جهانی شدن چیست؟ جهانی شدن به معنای وحدت جهان و یک پارچه و همگون شدن آن در ابعاد اقتصادی، اجتماعی، سیاسی، فرهنگی و افزایش مبادله در این ابعاد است.

پدیده‌ی جهانی شدن از انقلاب در ارتباطات یعنی پیشرفت فناوری اطلاعاتی، به وجود آمدن شبکه‌های جهانی اطلاع‌رسانی (اینترنت)، رایانه‌های شخصی و تجهیزات ارتباطی (ماهواره، نامبر، تلفن همراه، وسایل حمل و نقل سریع ...) سرچشمه می‌گیرد. در نتیجه‌ی این انقلاب، اقتصاد کشورهای جهان به یک دیگر پیوند خورده است؛ به طوری که منافع اقتصادی و سیاسی هر کشور در گرو منافع اقتصادی و سیاسی سایر کشورها قرار می‌گیرد. تحرک بیش‌تر تولید و مبادله‌ی خدمات و کالاها در سراسر دنیا منجر به وجود آمدن الگوهای یکسانی در زمینه‌های

فرهنگی و اجتماعی شده است.

به همین دلیل، برخی معتقدند که جهانی شدن به سود کشورهای توسعه یافته است؛ زیرا این کشورها به دلیل سلطه‌ی اقتصادی بر جهان، الگوهای فرهنگی خود را نیز به همه‌ی دنیا صادر می‌کنند. در حال حاضر فرودگاه‌ها، اداره‌ها و هتل‌های بین‌المللی از نظر معماری و تزیینات داخلی و حتی سبک لباس کارکنان روز به روز به هم بیش‌تر شبیه می‌شوند. الگوهای مصرف کالاها و خدمات نظیر اتومبیل، لباس، غذاها و نوشیدنی‌ها، ورزش‌ها، کتاب‌ها و فیلم‌ها به صورت یک نواخت درمی‌آیند. این امر ممکن است موجب از بین رفتن تدریجی برخی الگوهای فرهنگ سنتی و بومی نواحی و کشورها شود.

برخی دیگر از صاحب‌نظران معتقدند که فرایند جهانی شدن به ضعف دولت‌های ملی منجر می‌شود؛ زیرا با انقلاب در فناوری و مبادله‌ی اطلاعات، هیچ کشوری نمی‌تواند ادعا کند که بر مرزهای خود کنترل کامل دارد؛ مثلاً روزانه میلیون‌ها دلار پول یا سهام از طریق بازارهای بورس بین‌المللی با استفاده از رایانه‌ها جابه‌جا می‌شود و اقتصاد این کشورها را تحت تأثیر قرار می‌دهد؛ بدون آن که دولت‌ها بتوانند بر این مبادله کنترل داشته باشند. در گذشته، دولت‌ها به منظور مقابله با دشمنان احتمالی خود به اقدامات نظامی و سیاسی تکیه می‌کردند اما امروزه رقابت‌های نظامی جای خود را به رقابت‌های اقتصادی و فناوریانه (تکنولوژیک) داده‌اند.

فعالیت ۱

- ۱- علت بروز ناآرامی و جنگ در چین و بوسنی و هرزگوین چیست؟
- ۲- مردم کشورهای اروپایی با تشکیل اتحادیه‌ی اروپا (EU) چه امتیازاتی به دست آورده‌اند؟
- ۳- به طور مختصر، سیاست‌های آپارتاید در آفریقای جنوبی را توضیح دهید.
- ۴- کدام تحولات فناوریانه (تکنولوژیک) به پدیده‌ی جهانی شدن کمک کرده است؟

* بحث و گفت‌وگو در کلاس

- الف - به نظر شما جهانی شدن بیش‌تر به نفع کدام کشورهاست؟ چرا؟
- ب - از چه راه‌هایی می‌توان فرهنگ‌های محلی و بومی را حفظ و تقویت کرد؟
- پ - آیا تبعیضات نژادی در داخل کشور آمریکا بر علیه سیاه‌پوستان نوعی آپارتاید غیررسمی است؟

افریقای جنوبی

شکل ۱۷- افریقای جنوبی

کشور افریقای جنوبی در جنوبی‌ترین نقطه‌ی قاره‌ی افریقا قرار گرفته است. این کشور با کدام کشورها همسایه است؟ آب و هوا در نقاط مختلف این کشور متفاوت است. در شمال آب و هوای گرم و خشک، در جنوب آب و هوای مدیترانه‌ای و در مرکز و برخی از مناطق جنوبی معتدل.

رودهای مهم افریقای جنوبی «اورانژ» و «وال» و بنادر مهم آن دوربان، پورت‌الیزابت و کیپ‌تاون نام دارند. شهرهای ژوهانسبورگ دوربان و پرتوریا، پس از کیپ‌تاون پرجمعیت‌ترین شهرهای افریقای جنوبی هستند. جمعیت افریقای جنوبی از تنوع زیادی برخوردار است و چهار نژاد سفید، سیاه، دورگه و آسیایی جمعیت این کشور را تشکیل می‌دهد. اجداد سیاه‌پوستان ساکنان اولیه‌ی افریقای جنوبی هستند که برای امرار معاش به شکار و دام‌پروری می‌پرداختند. پس از کشف دماغه‌ی امیدنیک به وسیله‌ی واسکودوگاما و سپس تأسیس شرکت هند شرقی به وسیله‌ی هلندی‌ها، سفیدپوستان به این کشور راه یافتند. اغلب آسیایی‌های افریقای جنوبی، هندی هستند.

افریقای جنوبی به دلیل داشتن ۳۰۰۰ کیلومتر مرز آبی از موقعیت

مناسب جغرافیایی برخوردار است. این کشور هم‌چنین به دلیل داشتن معادن طلا، الماس و زغال‌سنگ در مقایسه با کشورهای فقیر افریقایی رونق اقتصادی بالایی دارد. ۸۰ درصد تولیدات معدنی افریقای جنوبی به کشورهای صنعتی و توسعه‌یافته صادر می‌شود. این کشور از نظر انرژی خودکفاست و به دلیل داشتن معادن زغال‌سنگ و اورانیم (نیروگاه‌های سوخت فسیلی و نیروگاه اتمی) حتی برق کشورهای همسایه را تأمین می‌کند.

افریقای جنوبی به دلیل اتخاذ سیاست آپارتاید مورد تحریم بسیاری از کشورها و مجامع جهانی قرار گرفت و سال‌ها از صحنه‌ی روابط بین‌المللی دور بود. پس از لغو آپارتاید این کشور با عضویت مجدد در سازمان ملل، جنبش عدم تعهد و سازمان وحدت افریقا بار دیگر به صحنه‌ی بین‌المللی بازگشت. پس از پیروزی انقلاب اسلامی به دستور حضرت امام (ره) ایران به منظور دفاع از سیاه‌پوستان این کشور روابط خود را با افریقای جنوبی قطع کرد و از صدور نفت به این کشور خودداری نمود. اما پس از برگزاری انتخابات آزاد در افریقای جنوبی و ظهور تحولات مثبت، روابط ایران و این کشور دوباره برقرار گردید (۱۳۷۳). نلسون ماندلا رهبر کنگره‌ی ملی افریقا در سال ۱۳۷۱ به ایران سفر کرد.

افریقای جنوبی (۲۰۰۲ میلادی)
جمعیت: ۴۴,۰۶۰,۰۰۰ نفر
مساحت: ۱,۲۱۹,۰۹۱۲ کیلومتر مربع
پایتخت: پرتوریا (پایتخت اداری) کیپ‌تاون
(مقر پارلمان) بلوم فونتن (مقر دادگاه عالی)
حکومت: جمهوری فدرال شامل ۹ ایالت
نژاد: ۷۰/۲ درصد سیاه‌پوست
۱۶/۲ درصد سفیدپوست
۱۰/۴ درصد رنگین‌پوست
۳/۲ درصد آسیایی